

ЦЕРКВА РІЗДВА БОГОРОДИЦІ У РОГАТИНІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТУРИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

Місто Рогатин знаходиться в північній частині Івано-Франківської області і є адміністративним центром однойменного району. Центр міста являє собою квадратну ринкову площу, у північно-східній частині котрої знаходиться костьол Св. Миколая, а у північно-західній – церква Різдва Богородиці.

Церква здавна привертала увагу дослідників. Одним із перших архітекторів, котрий ще на початку 20 століття звернув на неї увагу, був Ян-Сас Зубрицький. В опублікованій ним у 1915 році статті наведено фрагмент документа папи Боніфація IX від 15 травня 1390 року, де йдеться про місто Рогатин і про замки Олешко і Тустань, подаровані князем Володиславом Опольським Галицькому римо-католицькому єпископу.

Важливою є і згадка про пергаментну грамоту 1532 р., що колись зберігалася у міській управі, – копію фундаційного привілею, даного паном Волчком Переслужичем у 1415 р., в якому він своє село Філіповичі перетворює на місто і дає йому назву Рогатин. На жаль, дослідник не звернув уваги на цей цікавий документ, що дозволяє правильно розставити акценти при датуванні пам'ятки. При описі архітектури особливого значення надано стрілчастим аркам, що з'єднують опори в інтер'єрі, і такої ж форми перемищкам вікон на фасаді. Ця риса, на думку Зубрицького, дозволяє переконатися, що «ми маємо справу зі спорудою, що походить із середньовіччя». У вівтарній частині звернуто увагу на форму плану бічних абсид у вигляді чверті кола. При цьому повністю проігноровано форму склепінчастого перекриття над головною абсидою: про нього немає навіть згадки. На кресленні плану церкви його показано тільки частково. Зальну форму корпусу нав автор порівнює як аналогію із Львівським кафедральним костьолом XIV ст. і на підставі перерахованого вважає можливим датувати будівлю «найраніше кінцем XIV ст., якщо не першою половиною XV-го». Стосовно архітектури деталей, то вони, на думку дослідника, отримали риси ренесансу у період пізніших реставрацій. До елементів, що йдуть від візантійського Сходу, зараховано, крім абсид, восьмикутну форму стовпів, а також галерейки у бічних навах, розібрані під час ремонту у XIX ст.

В цій же публікації вміщено схематичний обмір південного фасаду, плану, поперечного розрізу, виконані автором тексту.

Стаття Зубрицького [1] стала популярною у науковому обігу і майже всі, хто за останні сто років що-небудь писав про церкву Різдва Богородиці, приймали зроблені ним атрибуції.

Володимир Січинський у своєму «Конспекті історії всесвітнього мистецтва» приймає датування свого попередника, хоча й з застереженнями про наявність архівних матеріалів – актів візитації 1740 року, де наводиться дата 1533 рік, – коли отримано «право на будівництво». Зробити ґрунтуючись на цьому факті якісь судження мистецтвознавець не зміг. У конфігурації плану автор вбачав спрощення характерної для старокняжого періоду тринавної триабсидної церкви. У наведеному у виданні плані, повтореному за Зубрицьким, внесено доповнення: позначено пунктиром купольне перекриття над головною абсидою і замкові камені (отвори –?) хрестових склепінь нав.

У якості аналогів запропоновані деякі провінційні споруди Західної Європи – зальні костьоли Вестфалії і Франції. Найбільше враження на дослідника пам'ятка справила «простими, але монументальними й гармонійно скомпонованими формами, з перевагою повисних площ і ліній, та їх пориваючим, стрімким рухом догори» [2].

У пізнішій своїй роботі – «Історії українського мистецтва», що вийшла у Нью-Йорку у 1956 р., – повторено пасажі з попереднього видання, що стосуються зв'язків з архітектурою Київської Русі з одного боку і зальними костьолами Середньої Європи – з другого. Додано як аналогію храм Санта-Заккарія у Венеції, збудований у 1475 році. При цьому знято речення, в якому згадується дата – 1533 рік [3].

Дмитро Антонович, вірогідно ґрунтуючись на публікації Зубрицького, також вважав, що церкву зведено у кінці XIV – на початку XV ст. [4].

Датування пам'ятки рубежем XIV і XV століть повторювалось і у післявоєнний час. Головним популяризатором такої атрибуції є Григорій Логвин. У розділі, присвяченому архітектурі України XIV–XVI ст., дослідник, йдучи за В. Січинським, вважає, що план церкви – спрощений тип «традиційного тринавного з двома стовпами храму». Колони не-

суть систему зірчастих, як йому здається, склепінь. Відносно вирішення фасадів мистецтвознавець стверджує, що тут використано готичні контрфорси у зміненому вигляді, котрі нагадують лопатки давньоруських храмів, а арки, що їх з'єднують, схожі на закомари у храмах попередніх століть [5]. Як відомо, закомари давньоруських церков зазвичай відповідали склепінням, що перекривають нави. Їхня форма, наприклад, в архітектурі Новгороду чи Пскова XIV–XV століть, передавала на фасаді форму склепіння. Тому таке порівняння тут видається явною натяжкою, необхідною, однак, для обґрунтування висновку про те, що готика в українській архітектурі «не прижилася» [6].

Пізніше Григорій Логвин, обмеживши час створення церкви XIV століттям, все ж дещо пом'якшив свою позицію у відношенні її стильової характеристики. У довіднику-путівнику він писав, що «у архітектурі цього храму дивовижно злилися прийоми давньоруської архітектури (абсида, арки на фасадах), готичної (нервюрні склепіння) і української (тридільного плану)» [7].

Автори чотири томного каталогу пам'яток архітектури України повторюють за Логвином датування XIV–XV ст. Тут продубльовано його сентенції про наявність у храмі зірчастих склепінь і про подібність фасадних арок закомарам. Разом із тим наведено дати реставрацій у XIX столітті, опубліковано ім'я художника, що виконував у середині того ж століття розписи. Важливим є датування portalу 1637 роком, хоч і без посилання на джерело. У кінці відмічено унікальну особливість пам'ятки – її двостовпність, що рідко зустрічається в архітектурі України [8].

Тадеуш Маньковський відносив церкву до XV ст. не наводячи при цьому ніякої аргументації. Найбільш характерною особливістю архітектури храму він вважає «співіснування готики з візантинізмом». В Рогатині збережено традиційний план церкви, але на його базі зведено споруду, що свідчить про готичне розуміння форми. Крім того, найбільш характерними рисами готики є зальність корпусу нав, стрілчаста форма вікон, а увесь фасад нагадує, як це бачиться досліднику, швидше латинський костюл, аніж церкву [9].

Нічого нового не знаходимо в каталозі готичної архітектури, що вийшов останнім часом. Автор короткої анотації повторює своїх попередників при визначенні часу будівництва. Тут також наведено дані В. Січинського про отримання «дозволу на будівництво» у 1533 р., щоправда, без будь-яких коментарів. Не відповідають дійсності й наведені дати реставрації будівлі у 1969–1973 рр.: на цей час руйнування періоду війни було вже усунуто і споруда реставрації не потребувала [10].

У цьому ж виданні вміщено виконаний Б. Кьо-нігом план церкви, на котрому невдало суміщено фактично два плани на різних позначках: на рівні дверей і на рівні вікон, через що у тих, хто не бачив об'єкту в натурі, створюється неправильне враження про його об'ємно-просторову композицію [11].

Місто Рогатин відоме з давніх часів. Перша письмова згадка про нього відноситься до 1184 р. [12].

У 1415 р. пан Волчко Переслужич видав привілей, згідно з яким для збільшення кількості доходів із своїх володінь, а також підвищення добробуту і збільшення кількості мешканців, «село або ділчичний маєток Філіповичі у місто цим привілеєм перетворюємо і ім'я або назву цього села змінюємо, бажаючи, щоб цей ділчичний маєток Філіповичі тепер і у майбутньому ім'ям місто Рогатин був називаний. Для зручності також і покращення міста вище згаданого даємо, даруємо і виділяємо три шнури землі, просто кажучи поврози, для влаштування ровів того міста і визначення його розміру, всієї території з шириною, що складає також три шнури, та ж міра (тобто три шнури – С. Ю.) для передмістя згаданого міста бажаємо щоб вічно була. Таким способом самих міщан і мешканців міста та його території осадити, як того ширина місця дозволить, пивоварні, і риги, і інше ставити всі і кожний зокрема для зручності міста утримувати і будувати як сам краще буде бачити зобов'язаний. З тією ж, однак, обставиною, що всі податки і прибуток від того ж місця і інших будівель, котрі зводяться, райці повинні збирати і на утримання міста все обертати і показувати» [13].

Таким чином, у 1415 р. Рогатин перенесено на інше місце. Як це було і в інших подібних випадках заснування міст на основі магдебурзького права, так, вірогідно, і тут було виконано розмітку мережі вулиць, визначено центральну площу і межі міста. Первісне ж місто знаходилося поблизу. Старий Рогатин, а так стало називатися це поселення, згадується у грамоті короля Володислава Ягайла, датованій 26 липня 1433 р., котрою записано ряд населених пунктів Миколі Параві з Любена за 200 гривень [14]. Пізніше використовувалася також і паралельна назва – Підгороддя, – котра з часом остаточно витіснила первісну [15].

Село Філіповичі було, мабуть, не дуже великим, тому що метою перетворення його на місто стало, між іншим, і збільшення кількості мешканців. Одне це вже дозволяє сумніватися у припущеннях про будівництво монументальної мурованої споруди, якою є церква, до заснування міста.

27 травня 1419 р. В. Переслужич повторив свій привілей. В ньому вже згадуються лани, призначені для утримання парафій. Так, засновник

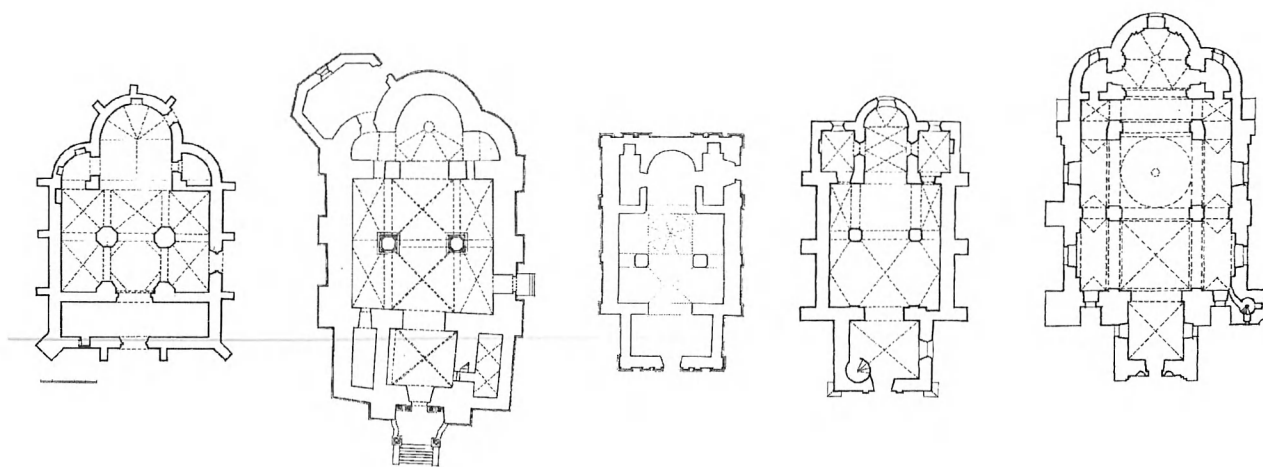

Рис 1 Співставлення планів церков (зліва направо)
Миколаївська Милецького монастиря, Різдва Богородиці у Рогатині, Троїцька Дерманського монастиря,
Спасо-Преображенська у Любліні, Хрестовоздвиженської у Луцьку

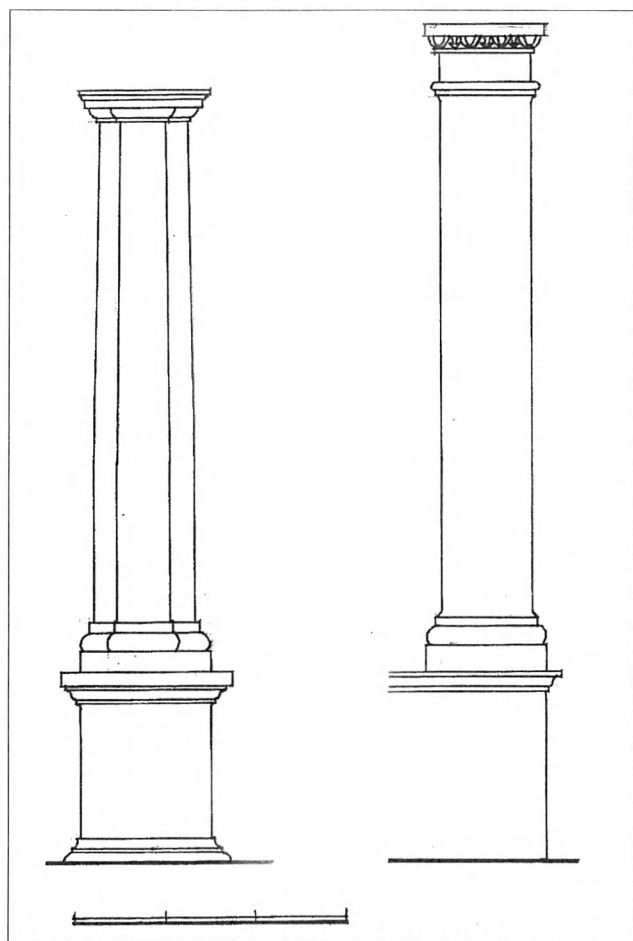

Рис 2 Співставлення ордерних елементів церкви
Різдва Богородиці у Рогатині (ліворуч) та костьолу
кларисок у Львові.

відводить «плебану ... або костьолу два вільних лани і рибний став у Шильчицах. Також один лан русинському пресвітеру при Пресвятій Діві ... з двома невеликими рибними ставками, другому русинському пресвітеру, при святому Івані на Бабинцях [16], також один лан зі ставом там же» [17].

Церква Різдва Пресвятої Богородиці, таким чином, вже існувала, але була, швидше за все, дерев'яною і не дуже великою. Час виникнення церкви на цьому місці слід обмежити періодом між 1415 і 1419 роками.

Після зради сина Волчка, Івашка, Рогатин у 1432 р. було конфісковано Володиславом Ягайлом, а вже у 1433 р. король позичив його Миколі Параві з Ходча під заставу. Але місто так і не було викуплене, внаслідок чого з 1450 р. перейшло у спадщині Станіславу із Ходча, старості Кам'янецькому, пізніше – воєводі Руському. Після смерті останнього, у 1474 р., місто дісталось його старшому синові Миколі. На другу половину XV ст. припадає час розквіту поселення. Ярмарки, що проводилися тут, були настільки популярними, що могли навіть конкурувати зі львівськими.

У 1509 р. місто спалене молдавським господарем Богданом [18]. У 1533 р. [19] отримано право вибору і презентації священика, підтверджене рівно через сто років королем Володиславом IV [20].

В інвентарі рогатинського староства за 1534 р. читаємо, що «піп руський міський дає чиншу 30 грошей» [21]. Аналогічні записи зустрічаються в інвентарях 1535 [22] і 1536 [23] років. Отож у 1533 р. церква вже була відновлена (або збудована заново) і функціонувала.

8 липня 1570 р. датовано привілей короля Сигізмунда Августа, що дозволяє міщанам грецького

обряду вільне відправлення служби, володіння полями, садами, сіножатями тощо, котрі належать «до церкви їх Різдва Марії, у старому місті Рогатині розміщеної». Із підтверджуючого документа Сигізмунда III від 10 квітня 1590 р. видно, що на ділянці, яка знаходилася на вулиці, котра йде у напрямку Галицьких воріт, розміщувались шпиталь для убогих і школа, влаштовані «достойним Миськом з передмістя, називаного Бабинці» [24]. Появу останніх слід пов'язувати з виниклим недавно перед цим братством при церкві, членом котрого, можливо, був «достойний Мисько».

Братство засноване у 1589 році. Вселенський патріарх Ієремія у своїй грамоті як одне з його завдань визначає «собираемая от общего даяния собирающе расточати во добрая діла к ползі и благоліпю реченного божественного храма Рождества Пресвятыя Владычицы нашея Богородица и Приснодівы Мариа» [25]. З наведеного можна здогадуватися, що будівля потребувала покращення «благоліпня». Очевидно, на цей час ще існувала дерев'яна церква, побудована перед 1533 роком.

Створювані в кінці XVI ст. братства опікали свої храми, піклувалися про їхній стан, слідували за тим, щоб доходи з церковних володінь використовувалися на потреби церкви. Власне для упорядкування внутрішньоцерковних відносин, у тому числі відносин власності, вони й організовувались. Першим і старшим було братство львівське, що з'явилося вже у 1586 р. [26]. Серед його засновників були рогатинські міщани – Іван Кузьмич та Юрій Кузьмич Рогатинці [27], які відігравали важливу роль у діяльності цієї організації. Вочевидь дякуючи їхній ініціативі створено аналогічне братство у Рогатині. При цьому рогатинське братство вважалося колективним членом львівського. Текст статуту було використано також львівський, вписано лише іншу назву міста. При створенні братств в інших містах і містечках це стало звичайною практикою [28].

У наступні століття братства також турбувалися про збереження і примноження церковних володінь. Так, у візитаційному описі рогатинського храму за 1740 р., згаданому В. Січинським, йде мова про те, що «тої церкви фондуші були пред'явлені шановними братчиками – старшим Андрієм Фастовським і молодшим Олександром Малкевичем у присутності інших братчиків» [29]. Тут же знаходимо важливий запис, що «церква під титулом Різдва Пресвятої Диви Марії чудово і дорогоцінно побудована із каменю на кошти і старанням старовинних міщан рогатинських» [30], тобто братчиків. Дата утворення братства – 1589 рік – буде, отже, *terminus post quem* будівництва існуючої кам'яної церкви. Під південною ризницею храму (праворуч від вежі) є крипта,

Рис. 3 Загальний вигляд церкви Різдва Богородиці у Рогатині з південно-східного боку. Фото до 1939 р Негатек Інституту історії мистецтв ПАН у Варшаві Негатив № 191685

у котрій збереглася надгробна плита з датою – 1604 рік, що обмежує *terminus ante quem*.

У 1637 р. встановлено південний портал [31], тоді ж, вірогідно, пробито і вхід з цього боку. У 1729 р. [32] зведено стіну огорожі з південного боку території з двома вежечками на рогах, з котрих збереглася лише одна – західна. Під час ремонту 1783 р., як це видно із напису на західному порталі, церкву реставровано [33], в цей же час, мабуть, влаштовано ганок на двох колонах.

У 1827 році храм постраждав в результаті пожежі [34]. В процесі відтворення було змінено форму завершення всіх трьох глав, причому стіни головної абсиди домуровано до рівня верха карнизу корпусу нав. У такому вигляді споруда проіснувала до другої світової війни. Про її зовнішній вигляд дають уявлення фотографії 1930-х років (рис. 3, 4, 5, 6).

Ремонтні роботи проводилися і в третій чверті XIX століття. Тоді були розібрані бічні галереї, в навах відновлено штукатурку стін, замінено заповнення віконних прорізів. У 1860 році укладено нову підлогу, у 1868 р. розтесано кругле віконце південної абсиди. З 1869 по 1871 роки Яковом Панькевичем виконувались розписи в інтер'єрі [34]. В 1874 році до північної абсиди добудовано закритістю [35].

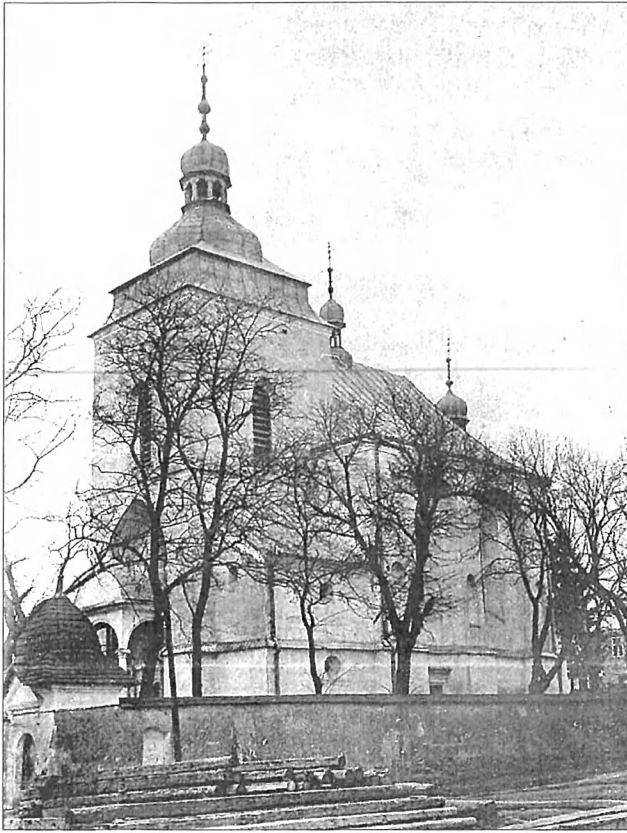

Рис. 4 Загальний вигляд церкви Різдва Богородиці у Рогатині з південного заходу. Фото до 1939 р. Негатив Інституту історії мистецтв ПАН у Варшаві. Негатив № 191716

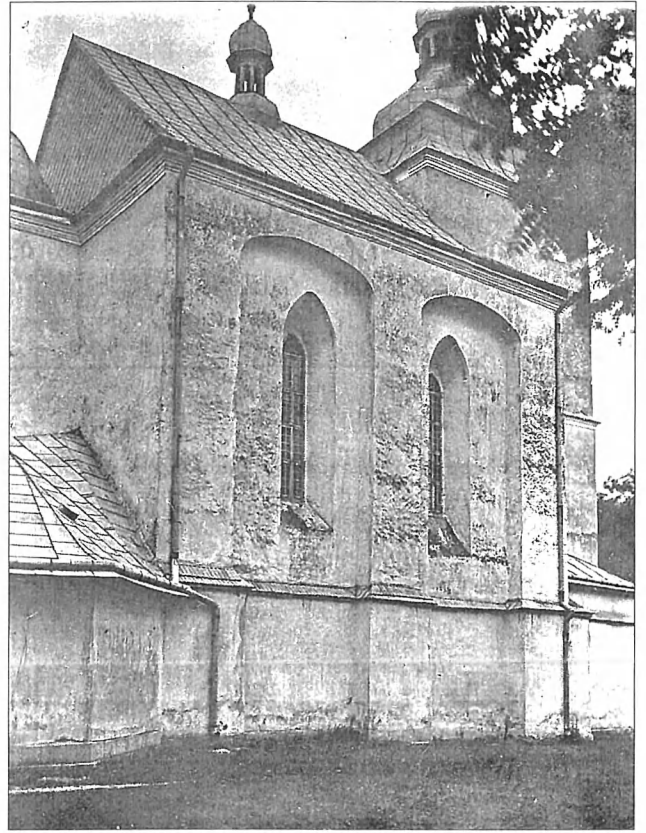

Рис. 5 Північний фасад церкви Різдва Богородиці у Рогатині. Фото 1930 р. Негатив Інституту історії мистецтв ПАН у Варшаві. Негатив № 191683

Пам'ятка постраждала під час другої світової війни. В результаті прицільного попадання радянської авіабомби завалилося склепіння у корпусі нав, залишилися лише опори на всю висоту, п'яти склепін'я і арка, що з'єднує стовп з південною стіною. Згоріли куполи та дах. Відновлювальні роботи велися до 1952 року. Склепіння і арки було відтворено по збережених в натурі слідах з повторенням, як запевняють місцеві старожили, первісної форми. Куполи та глави виконано довільно, без урахування конфігурації кружал, що існували до бомбардування. Керував роботами майстер Дроздовський з Роздолу [36]. У такому вигляді будівля дійшла до наших днів (рис. 6).

Для визначення особливостей культурних шарів у безпосередній близькості до церкви коло східної стіни головної абсиди було закладено шурф. Глибина закладення фундаменту складає 3,1 м від рівня сучасної поверхні землі. Сама кладка фундаменту складається з бутового необробленого каменю з максимальною довжиною до 37 см. Фундамент виконувався траншейним способом. Нижні камені покладені безпосередньо на супісь (дно траншеї), без будь-якої підготовки. В траншею засипався шар бутового каменю, котрий потім за-

ливався розчином. Через кожні 30–35 см кладка вирівнювалася горизонтально за допомогою плоских, необроблених каменів.

Ґрунт біля стін являє собою заповнення могильних ям цвинтаря, що був тут. Могили викопувалися практично біля стін церкви. Їхнє заповнення це перекопаний матеріал культурних шарів. Наявний керамічний матеріал можна розподілити за технологією виготовлення на дві групи. До першої, найбільш ранньої, відносяться фрагменти посуду сірого кольору, виготовлені із керамічного тіста з великою кількістю піску і дресви, котрі виступають також на поверхні черепка. Помітні вкраплення білого кольору (каолін –?). Тісто тверде та пористе. Посуд сформовано на відносно повільному гончарному колі. При формовці денечь використовувалися додаткові джгути, їхня поверхня груба, погано вигладжена. Вінчики посуду типові для кінця XVI–XVII ст. До другої, пізньої групи кераміки відносяться фрагменти посуду, виготовлені з добре відмученого тіста, з домішками дрібного піску, малого числа каолінових зерен. На поверхні посуду сліди формовки на швидкому колі. Нижня поверхня денечь гладка. Три фрагменти посуду покриті поливою зеленого і жовтого кольорів. Колір

кераміки червоно-коричневий, рожевий та сірий. Цю групу можна датувати XVIII–XIX ст. Більш ранній матеріал відсутній [37].

Таким чином, кераміка вкладається в рамки кінця XVI–XVII ст. і XVIII–XIX ст., що відповідає часу будівництва пам'ятки та часу ремонту, який виконувався на споруді.

Об'ємно-просторову композицію церкви формують три основні складові: вівтарна частина, корпус нав і башта (рис. 1).

Вівтарна частина складається із трьох абсид. Середня напівкругла у плані, вище рівня підвіконного карнизу являє собою половину 12-гранника, бічні мають в плані обрис чверті кола, шириною приблизно удвічі менші від головної абсиди. Перекриття середньої частини складається із напівсфери зі східного боку та зімкнутого гранчастого склепіння із західного. В західних кутах приміщення у якості перехідних елементів використано пendentиви. Первісно усю конструкцію вінчав світловий ліхтарик, що зараз не існує (рис. 9). Між головною і бічними абсидами на всю ширину останніх влаштовано арки, дякуючи чому обидва ці компартменти розкриваються у вівтар, створюючи єдиний простір. Щоправда, тут слід відмітити, що склепіння бічних абсид, що має форму чверті сфери, розміщене дещо вище арок, дякуючи чому створюється ефект глибини: людина, що дивиться із центрального приміщення в бічні, бачить стіни малої абсиди, але не склепіння. Первісно обидві малі абсиди освітлювалися лише напівкруглими віконцями, на противагу чому абсиду з престолом освітлювало, крім ліхтарика, велике вікно на східній стіні. Таким чином, поруч із, здавалося б, об'єднаністю всіх трьох просторів, присутній і принцип протиставлення головного другорядному. Крім прийому з аркою і освітленням цьому служить і різна висота приміщень: бічні майже удвічі нижчі від головного.

Трьохабсидна вівтарна частина – досить розповсюджене явище в архітектурі Київської Русі. При цьому важко підібрати хоча б одну давньоруську пам'ятку, в котрій були б чвертькругні у плані абсиди. Найбільш близьким і, вірогідно, єдиним аналогом може слугувати Миколаївська церква в селі Мильці на Волині (нині – Ковельського району Волинської обл.), збудована у 1540-х роках [38]. Тут також зустрічаємося із середньою напівкруглою абсидою і двома чвертькруглими бічними, що у два рази менші по ширині (рис. 1). Північна абсида має арку, що відкриває її простір у вівтар. Аналогічна арка була і в західній стіні – мабуть, початково планувалося розкрити абсиду і в бічну наву, але вже в процесі будівництва задум було змінено і проріз заклали [39].

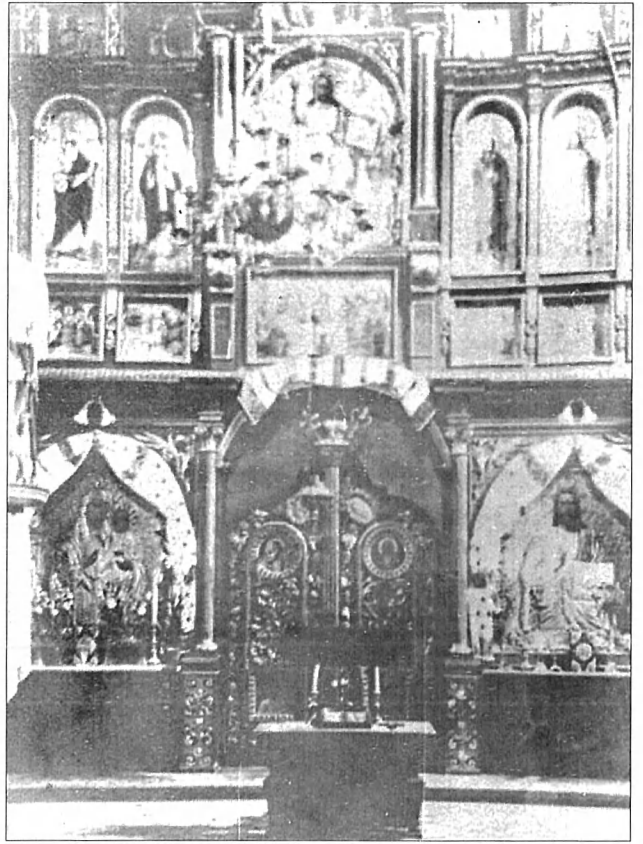

Рис. 6 Іконостас церкви Різдва Богородиці у Рогатині. Фото 1937 р.

Рогатинське братство мало контакти з Милецьким монастирем: у 1594 р., коли братчики відстоювали свої позиції на соборі у Бресті, одним із учасників собору був «Нестер Козминич, протопопа подляській, наречений игумен монастиря Мілецького» [40].

Але поряд із подібністю архітектури обох будівель є і відмінності. По висоті бічні абсиди в Мильцях не набагато нижчі від головної. В Миколаївській церкві південна абсида відділена стінами як від вівтарного простору, так і від нав, в ній влаштовано ризницю. В рогатинській же церкві всі три абсиди об'єднані. В Мильцях середня абсида не має виступів у плані, її внутрішній простір вільно переливався до середньої нави [41]. В Рогатині ж арка вужча від абсиди, дякуючи чому перша грає роль своєрідної куліси між просторами вівтаря і нави, з одного боку об'єднуючи їх, а з іншого – розмежовуючи. Схожий ефект можна відмітити і в замковій церкві в Старокостянтинові (1560-ті роки), і в Спасо-Преображенській церкві в Четвертні (1600-ті рр.). Така трактовка характерна саме для другої половини XVI ст. і є наступним етапом у розвитку організації простору храмів, що спостерігається на території Великого Князівства Литовського у першій половині століття, коли переважала тенденція до об'єднання обох частин –

Рис. 7. Загальний вигляд церкви Різдва Богородиці у Рогатині із заходу. Фото автора, 1998 р.

Рис. 8. Загальний вигляд церкви Різдва Богородиці у Рогатині із південного сходу. Фото автора, 1998 р.

вівтаря і нав—у єдине ціле (церкви у Мурованці, Новогрудку та інші).

Ззовні більш висока і масивна головна абсида рогатинської церкви увінчувалася банею з барабанчиком, що додатково підкреслювало її ключову роль у загальній композиції.

Основне молитовне приміщення має в плані нерегулярну форму, близьку до квадрата, розділене двома опорами на три нави. Бічні нави майже однакової ширини, середня—у два рази ширша (рис. 10). Від кожної опори в чотири боки перекинута арки стрілкового аберису (рис. 11). Склепінчасте перекриття розділене на окремі травей. Шелиги арок по осі північ—південь опущені нижче шелиг склепін, тому при погляді догори чітко прочитуються дві поперечні нави. Для опираючих арок на стінах влаштовано кронштейни у вигляді капітелей піластр, які «зависають» на площині стіни, так що перекриття має вигляд балдахину, а це є характерним для пізньої готики і зустрічається вже у XIV ст.

Західну стіну прорізано двома розміщеними одна над одною арками (рис. 12), що об'єднують наву з бабинцем і хорами, приміщення яких значно ширші від аркового прорізу і тому сприймаються як відносно відіольовані простори—аналогічно із вівтарною частиною. Співвідношення просторів бабинця і корпусу нав аналогічне з вищеописаним

співвідношенням просторів головної абсида та бічних. Людина, що заходить до церкви, спочатку потрапляє в невеликий, низький та затемнений бабинць, проходячи ж до молитовної зали бачить високе, світле та просторе приміщення. Простір неначе пульсує то стискаючись, то розгортаючись в обсязі. Подібне протиставлення наявне і в навах. Нижня частина інтер'єру характеризується врівноваженістю, навіть центричністю, простір рівнозначний у всіх напрямках. Верхня частина виявляє описану вище коміркову структуру.

Представлені рішення дозволяють говорити про маньєристичну трактовку інтер'єру, що, з одного боку, віщує багато в чому прихід бароко, а з другого—зберігає усталені готичні прийоми—наприклад, зальність.

Первісно вздовж північної і південної стін в інтер'єрі на рівні хорів існував балкон-галерея, котрий доходив, мабуть, до іконостасу. Аналогічні балкони, що з'явилися під впливом рогатинського храму, є в Успенській церкві у Львові та у церкві Різдва Богородиці в Тернополі. Пізніше цей мотив зустрічається в пам'ятках Лівобережжя—Вознесенська церква в Березні тощо.

Опири в інтер'єрі являють собою восьмигранні колони на квадратних п'єдесталах. П'єдестали мають базу, яка частково схована під сучасною

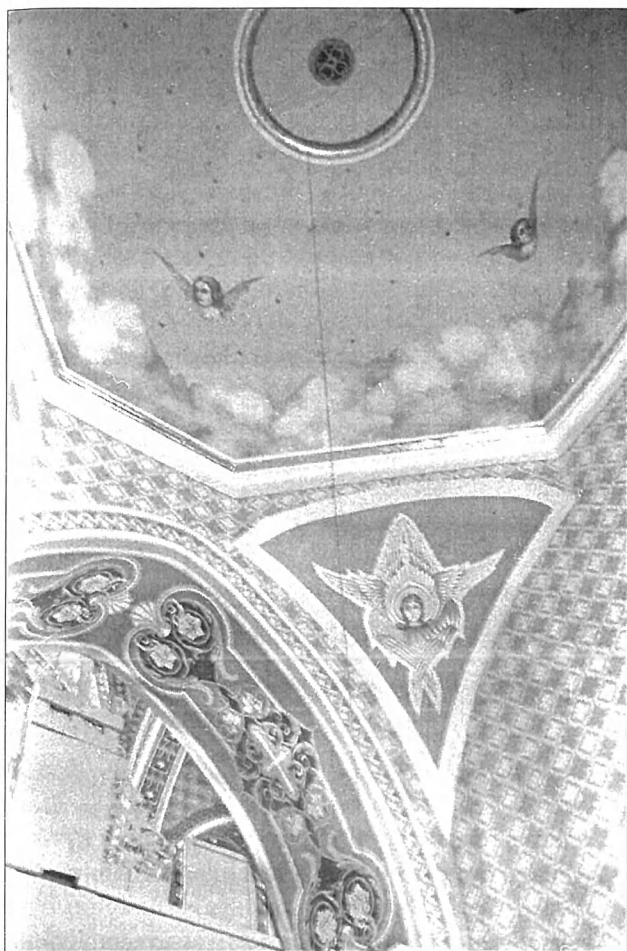

Рис 9 Склепіння вівтарної частини церкви Різдва Богородиці у Рогатині Фото автора, 1998 р

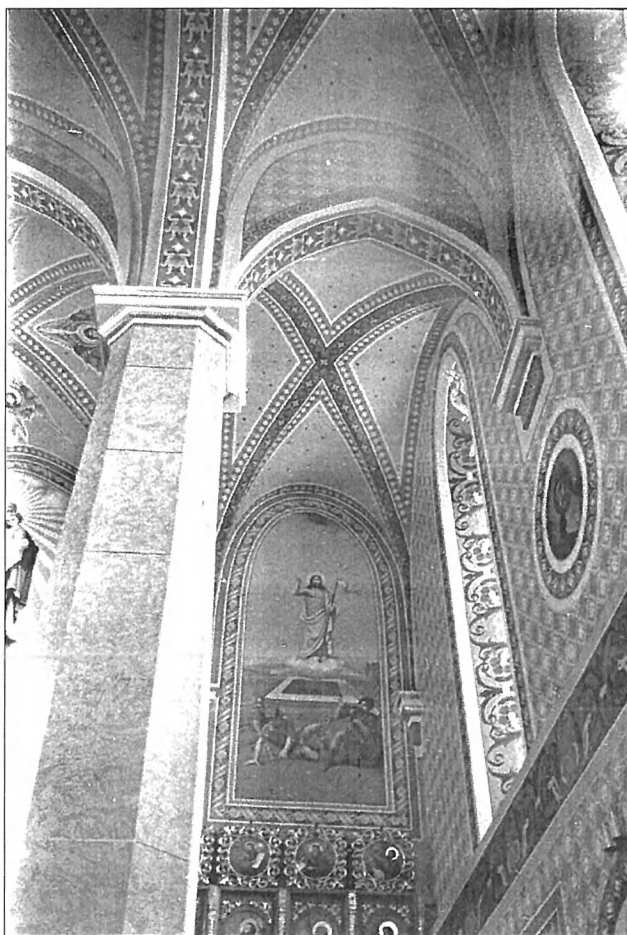

Рис. 11 Склепіння південної нави церкви Різдва Богородиці у Рогатині. Вигляд у східному напрямку. Фото автора, 1998 р

Рис 10. Склепіння нав церкви Різдва Богородиці у Рогатині Вигляд у південно-східному напрямку. Фото автора, 1998 р

підлогою, і вінцевий карниз, що складається з великої і малої полицок між котрими введений гусьок. База колони складається з валу і полицки, а капітель—полицки і піввалу, на котрі спирається абака. Колона має ентазис (рис. 2).

Восьмигранні опори характерні для готичної архітектури північних земель Європи. Звідси вони потрапляють у Велике Князівство Литовське, де стають одним із найбільш розповсюджених елементів, зустрічаються також і на Волині, що входила до складу Князівства до 1569 р. Крім вже згаданої церкви в Миляцях, таку ж форму стовпів має Спасо-Преображенська церква у Четвертні, ровесниця рогатинської. Тут теж використано утонення фустів догори, хоча баз і капітелей немає.

Малюнок капітелей в Рогатині має багато спільного з деякими спорудами Львова, пов'язуваними з іменами Павла Римлянина, Амвросія Прихильного і Петра Барбона. Подібні бази зустрічаються на пілястрах фасадів дзвіниці Корнякта і бернардинського костюлу, схожі капітелі можна бачити на фасадах костюлу кларисок (рис. 2).

Поеднання квадратного п'єдесталу з восьмигранною колоною, очевидно, слід виводити з території Великого Князівства Литовського, де такий мотив зустрічається вже на початку XVI ст.—наприклад, у церкві в Синковичах.

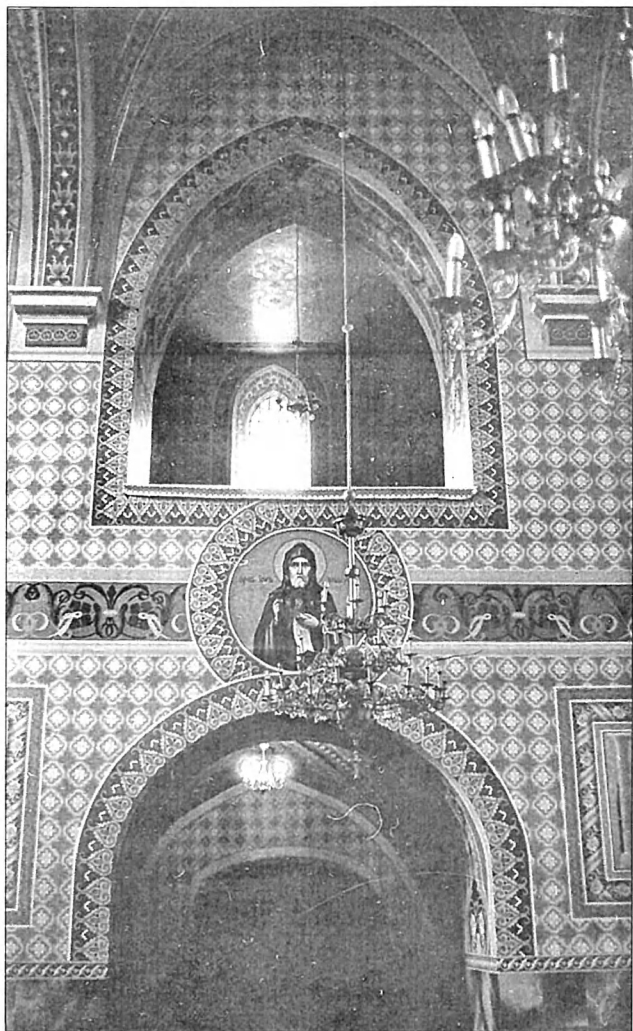

Рис. 12. Арки бабинця та хорів. Вигляд із нави
Фото автора, 1998 р

Розбивка плану корпусу нав на основі квадрату в пізньоготичний період була найбільш характерною для православного, а в значній мірі і для католицького храмубудування Князівства, що переконливо показала А. Янкявічене [42]. Дослідниця пов'язує вибір саме такого рішення з безпосереднім або опосередкованим впливом Православного Сходу [43].

Двостовпні зали в пізньоготичній архітектурі складають певну, хоча й нечисленну групу пам'яток. На території середньої Європи можна вказати на костюл у Пачкові у Сілезії або на каплицю при монастирі августинців у Кракові. Але такі аналогії видаються дуже віддаленими. Із більш близьких територіально земель звертає на себе увагу замкова церква у Гродно, датована 13 або 14 століттям [44]. Борисоглібську церкву у Новогрудку (1519 р.) також можна розглядати типологічно як двостовпну: дві східні пари стовпів є частиною стіни, що розділяє нави і вівтарну частину. Особливий інтерес викликає Миколаївська церква у Мильцях і Благо-

вищенська в Супраслі (1503–1511 pp.) [45]. Обидва храми чотиристовпні, але в західній частині влаштовано хори, в результаті чого одна пара стовпів об'єднана двома ярусами арок, дві західні опори сприймаються частиною стіни, від чого інтер'єр справляє враження двостовпного.

На українських землях рогатинська церква є, імовірно, першою двостовпною залогою у сформованому вигляді. Таке рішення отримало певне розповсюдження в українській архітектурі XVII ст., що можна проілюструвати кількома прикладами.

Троїцька церква Дерманського монастиря на Волині (рис. 1) зводилася в першому десятилітті XVII ст. В 1608 р. князь Острозький видав грамоту єпископу Гedeону Балабану на право використання Дерманського монастиря, зобов'язавши його закінчити будівництво стін та сприяти оздобленню церкви [46]. Храм тридільний, вівтарна частина має заокруглену всередині абсиду і два бічних приміщення. Корпус нав у плані прямокутний (9,3х8,15 м), з двома опорами. Середня нава складається з двох майже квадратних травей, над однією з яких влаштовано купол на світловому барабані, бічні нави, як і в Рогатині, у два рази вужчі. Опори в плані восьмигранні за рахунок зрізаних кутів. Із західного боку примикає приміщення бабинця.

Спасо-Преображенська церква у Любліні будувалася на кошти братства, що існувало при храмі з 1607 по 1623 роки [47]. Споруда складається із трьох об'ємних елементів: вівтарної абсиди з двома ризницями, корпусу нав і башти (рис. 1). Якщо рішення східної частини (рис. 15) близьке до церкви в Дермані, то західної – до храму в Рогатині (рис. 14). Корпус нав також має дві опори, що несуть склепіння. Інакше, аніж у Рогатині, вирішено систему перекриття. Східніше опор це три розділені арками травей, кожна з яких має своє склепіння. Західніше опор увесь внутрішній простір об'єднано одним склепінням. В результаті отримуємо ефект, близький до того, котрий можна спостерігати в інтер'єрі Троїцької замкової церкви в Старокостянтинові.

Хрестовоздвиженська церква в Луцьку (рис. 16, 17) зводилася православними міщанами міста, об'єднаними в братство. Дозвіл на будівництво короля Сигізмунда III отримано у 1619 р. В 1620 р. у грамоті Патріарха Феофана згадується «воздвизаемый і хотящий произыйти божественный храм Животворящего Креста Господня», а у 1621 р. в духовному заповіті пан Микола Боговітін просить поховати його «w cerkwie brackiey Luckiey, nowo zbudowaney zalozenia Czesnego Chresta» [48]. Але тут йдеться про дерев'яну будівлю. Що ж до мурованої, то про час її будівництва можна судити на підставі опублікованих документів. Б. Колосок відмітив у фундушевому записі Волинського чаш-

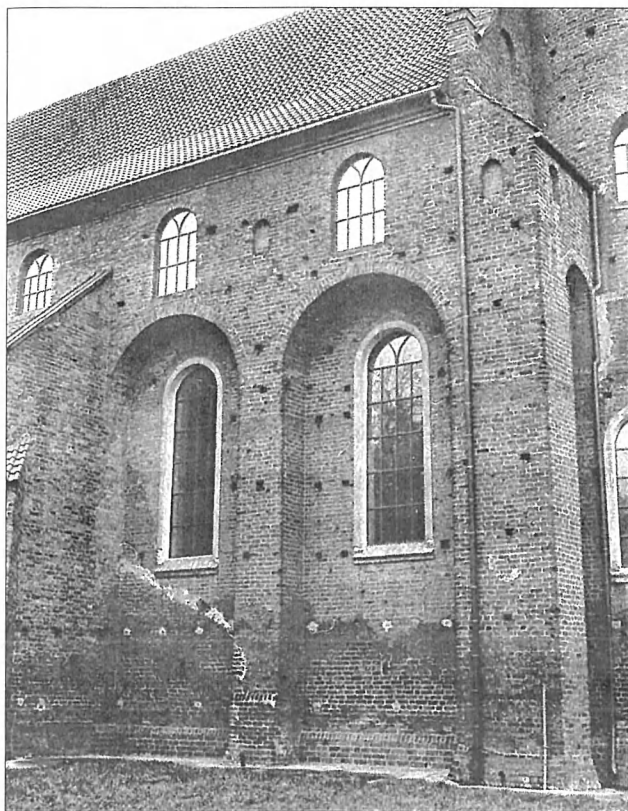

Рис 13 Арки на фасаді костьолу у Брохові
Фото автора, 1997 р

ника Лаврентія Древинського наступні слова: «иж панове братя старостове рочные перед зачатем мурования церковного взяли от мене тысячу золотых полских, которую внесли были на дом мешканки Луцкое панее Яцкое, с которое провент певный ити мел на шпиталь і на служителей церковных, тую суму пры продажы сыном ее паном Констан- тим дому, и тую суму взяли и як провент з нее не давали, так и суму нит видома где обернули» [49]. Здається, що ця подія мала відбутися не раніше 1632 р. – року першої фундації Л. Древинського («прихыляючысе до першое фундацыи моеи, в року тисеча шестсот трыдцат втором учыненное и до книг поданое» [50]).

У 1634 р. церква знаходилася у стані будівництва, про що свідчить дарчий запис Ганни Гулевичівни [51]. Роботи велися також і в 1635 р., про що відомо з опису нападу на монастир пана Адама Орлика, котрий «впадши з шаблею добытою на цминтар менованое церкви Братское работников муляров і убогих людей шпитальных, при дверех тое церкви сидячих, также хлопят павперов гонил, плазовал, бил, шаблею кидал» [52].

Вже у 1638 р. у вищезгаданому фундушевому записі Л. Древинський просить «за спасение мое жебы на каждую субботу у пределе светого Гегоргия служба ранняя отправовалас». Отже, на цей час споруда вже могла бути закінченою. Крайніми да-

Рис 14 Спасо-Преображенська церква у Любліні
Вигляд із північного заходу Фото автора, 1997 р

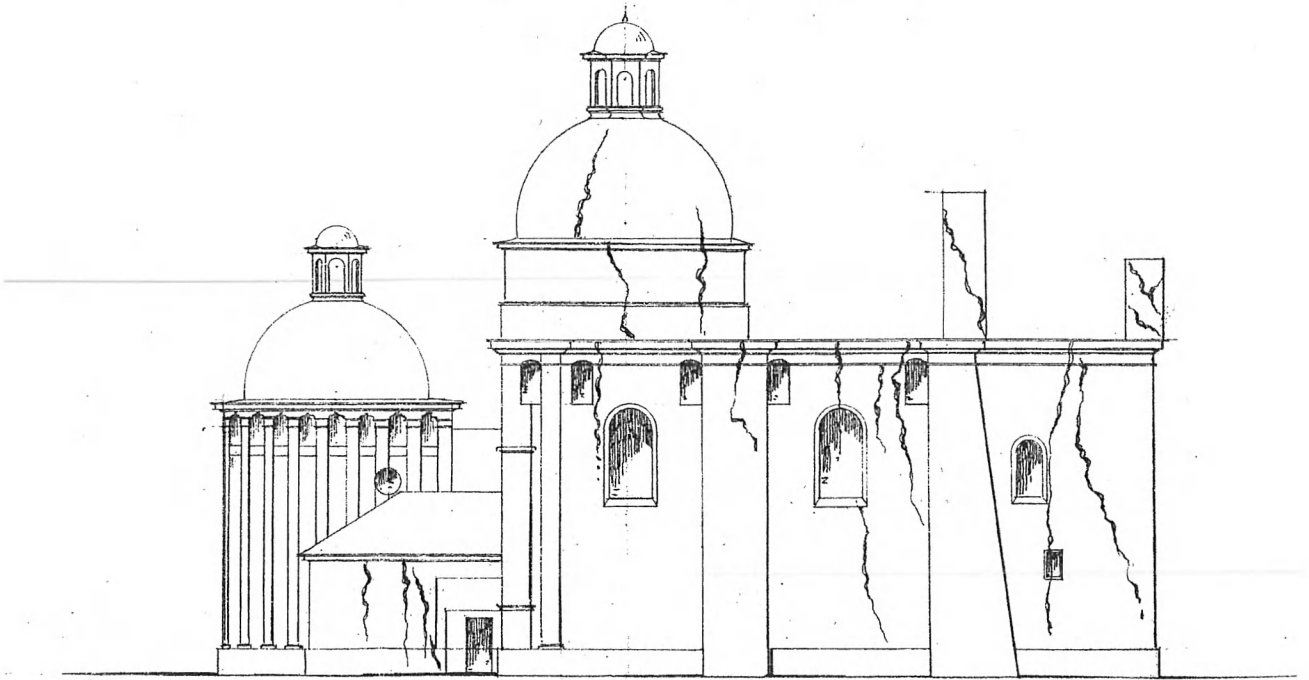

Рис 15 Спасо-Преображенська церква у Любліні
Вигляд із північного сходу Фото автора, 1997 р

тами *inter quem* зведення мурованої церкви, таким чином, є 1632 і 1638 роки.

Храм тридільний, вітварна частина складається з трьох абсид. Як і в церкві Різдва Богородиці, бічні абсиди значно нижчі, а головна увінчана банею із світловим барабанчиком. Корпус нав двостовпний – дві східні пари «стовпів» є частиною стіни, що розділяє наві від абсид, що добре видно на розрізі та фасаді. Як і в Рогатині середня нава

въ уездномъ городѣ Луцкѣ.

*Соборной Христовоздвиженской Церкви, Волинской губернии
въ уездномъ городѣ Луцкѣ.*

Рис 16 Північний фасад Хрестовоздвиженської церкви у Луцьку. Обмір XIX ст
РДІА ф 1488, оп 1, спр 673, арк 3

складається з двох квадратних травей, бічні нави у два рази вужчі, арки ділять перекриття на окремі склеписті комірки.

Різниця помітна у введенні між корпусом нав і вітварем одного додаткового прясла – віми, через що вітварна частина збільшилась у довжину. Крім того, над однією коміркою влаштовано баню на квадратному барабані – як у Дермані. Західний об'єм вирішено без башти, його висота доведена до рівня карнизу нав.

Наведений матеріал дозволяє говорити про певну архітектурну школу, що склалася в середовищі українських братств. Першою ланкою у цьому типологічному ряді є церква Різдва Богородиці в Рогатині. До братських традицій повернулися лише у XVIII ст. на Лівобережній Україні. Об'ємну композицію було модифіковано: відмовились від бабинця або башти у західній частині, іноді замінюючи їх притвором, всю споруду увінчовано трьома банями, встановленими по поздовжній осі. Таке рішення ілюструють собори Св. Духа в Ромнах Сумської обл., Георгіївський в Данівському монастирі Козелецького району Чернігівської обл. та Вознесенський Флорівського монастиря у Києві.

Фасад церкви Різдва Богородиці утворено завдяки трьом широким, суттєво виступаючим із площини стіни лопаткам, об'єднаним арками коробового абрису. Під арками проходить карниз, що оббігає також і лопатки, котрі нижче карниза потовщуються, утворюючи щось подібне до п'єдесталу.

Підвіконний карниз характерний для зрілої готичної архітектури Центральної Європи, на українських землях з'явився під впливом зодчества Чехії, зокрема – Праги. Першою будівлею, в якій зустрічається цей елемент, є кафедральний костюл у Львові (друга половина XIV ст.). Мотив проіснував до середини XV ст., після чого на деякий час зник, з'являючися повторно від середини XVI ст. Підвіконні карнизи застосовано на фасадах костюлу в Жидачеві (1577 р.), а також у сусідньому з Рогатином Фірлеєві (поч. XVII ст.).

Вузькі та витягнуті вікна церкви мають стріласте завершення (рис. 5). На лопатках південного фасаду влаштовано ніші з півкруглими перемичками, в них вміщено зображення апостолів. Згодом такі ж три ніші виконано на південному фасаді П'ятницької церкви у Львові.

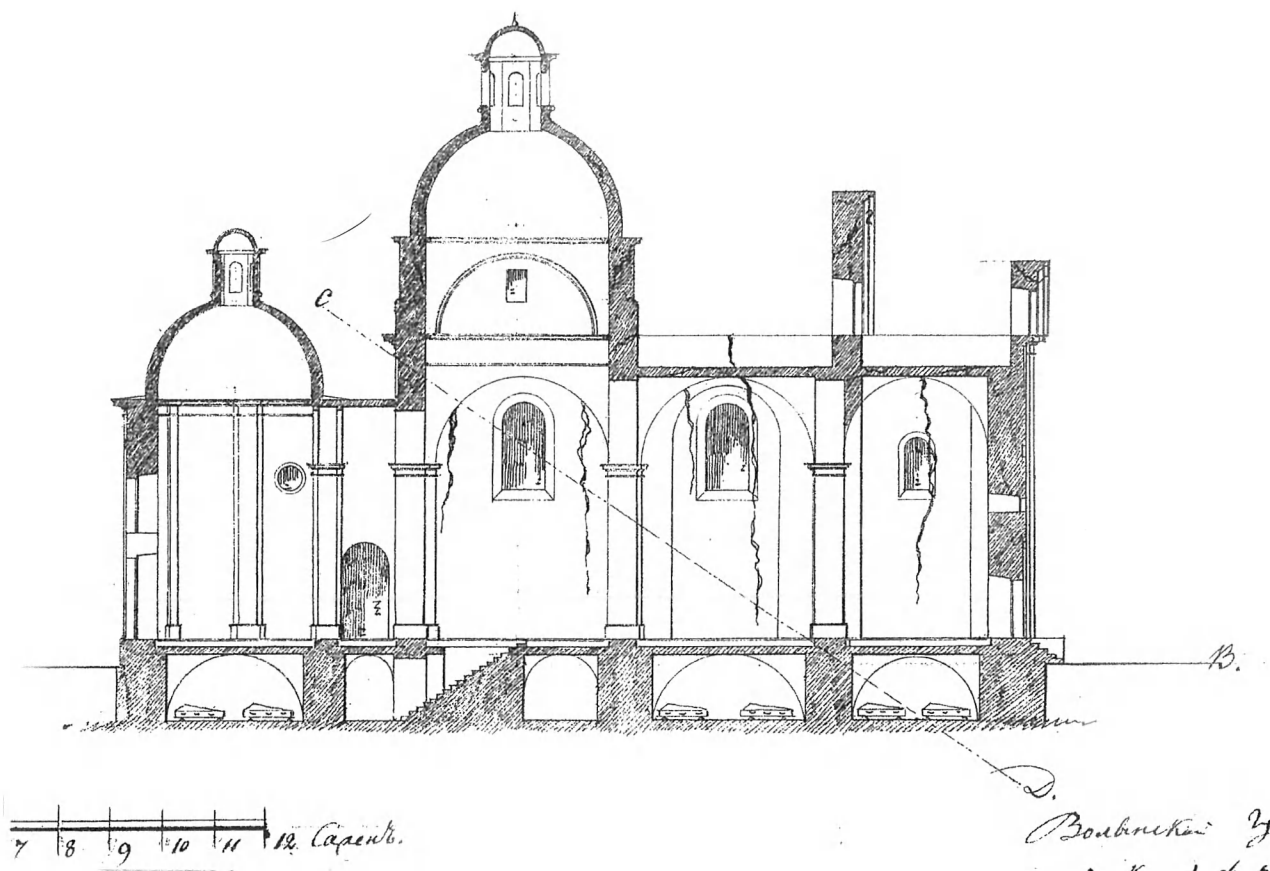

Рис 17. Поздовжній розріз Хрестовоздвиженської церкви у Луцьку. Обмір XIX ст.
РДІА ф. 1488, оп. 1, спр. 673, арк. 3

Обробка фасадів глибокими нішами характерна для пізньоготичної архітектури Північної Європи. Так, фасад ратуші у Штральзунді (перша половина XV ст.) на другому ярусі оформлений широкими та глибокими нішами, що мають лучкові перемички. Заглиблена площина прорізана потрійними вікнами. Подібне рішення зустрічаємо на фасадах ратуші у Марієнберзі. Ратуша в Торуні має ніші, що об'єднують по вертикалі вікна всіх трьох поверхів будівлі. Такий прийом отримав розповсюдження у житловій архітектурі, прикладом чого служать будинки в Гданську по вул. Длугій, 47, або по вул. Мар'яцькій, 14. Витягнуті глибокі ніші займають тут всю висоту будівель, будучи головними ритмізуючими елементами фасадів. Аналогічне рішення спостерігаємо на фасадах будинку князів Мазовецьких у Варшаві. На Волині вертикальні, витягнуті ніші з лучковою перемичкою зустрічаються на фасаді в'їздної вежі замку в Луцьку (XIV ст.). Представником із території Литви може бути названий пресбітеріум бернардинського костельу в Каунасі другої половини XVI ст. Тут готичні контрфорси об'єднані під карнизом лучковими арками і утворюють глибокі ніші, в котрих вміщено вікна [53].

Приблизно від середини XVI ст. арка починає видозмінюватися під впливом ренесансу і приймає півциркульну форму. На північному фасаді костельу в Брохові два стовпи, що виступають із площини стіни, з'єднано угорі аркою, чим утворено глибоку нішу з вікном.

Дуже близькою хронологічно до Рогатина є фара Вітовта в Гродно, закладена у 1584 році [54]. Як і в рогатинській церкві, фасади костельу вирішені у вигляді виступаючих лопаток, на котрі спираються лучкові арки. Споруду вінчає карниз. Лопатки мали капітелі спрощеного малюнка і бази. Можливим автором храму міг бути Йосип Райштін «Sacrae Regiae Maiestatis murator et architectus in arce Grodnensi», зафіксований у Львівських актах під 1589 р., коли він приїжджав за ремісниками [55]. Вірогідно, в цей же час велися роботи і у Гродненському замку [56].

Вежу Корнякта львівської Волоської церкви будовано у 1572–1580 роках. Вірогідним автором її задуму є, за згодою Мечислава Гембаровича, Рох Шафранець [57]. Заготівлю каменю і фігурних кам'яних блоків вів Петро Барбон, котрий пізніше закінчував вежу після Шафранця [58]. Фасади дзві-

ниці дводільні: три пілястри створюють двоосну композицію, причому наріжні настільки широкі, що коли б не ордерні членування, то могли б сприйматися як лопатки. Утворені між пілястрами ніші з'єднані вгорі півциркульними арками, на третьому ярусі влаштовані прорізи для дзвонів.

Найбільш близькими до рогатинської пам'ятки як стилістично, так і хронологічно є фасади костьолу Всіх Святих бенедиктинського жіночого монастиря у Львові. Храм засновано у 1595 р. і освячено у 1597 р. [59]. Бічний фасад утворено плоскою пристінною аркадою, в заглибленій площині якої прорізано вікна. Нижче вікон проходить карниз, котрий, щоправда, оббігає тільки лопатки, не переходячи на площину стіни. Будував костьол Павло Римлянин, як прийнято вважати на підставі його заповіту [60]. До цього він працював разом з Петром Барбоном, постачаючи камінь на будівництво Успенської церкви.

Третім об'ємним елементом церкви Різдва Богородиці є вежа на західному фасаді (рис. 7). Споруда триярусна, на першому розміщено бабинець, на другому – хори, а на третьому – дзвони. Останній ярус перекрито куполом, це дозволяє зробити припущення, що первісна форма завершення вежі також була купольною. Фасади дзвіниці у вигляді гладких поверхонь, розділених на яруси карнизами. У верхньому (третьому) ярусі прорізано стрілчасті прорізи для дзвонів. Вхід вирішено також у вигляді арки стрілчастого абрису, яка містить у собі глибоку нішу з порталом. Такі ніші з'являються у надбрамних вежах міських укріплень і пояснюються необхідністю розміщення в них решітки – герси. В Торуні надбрамні вежі – Мостова і Кляшторна – мають проріз приблизно у два рази нижчий, ніж ніша, що його облямовує. Суто функціональна деталь стала використовуватися і як декоративна – наприклад, у Мар'яцькій брамі в Марієнберзі. Таке рішення, вірогідно, стало уособленням парадного входу взагалі, через що почало застосовуватися і в сакральному зодчестві. Композиція входу з глибокою і високою нішею застосована і в гданському костьолі Св. Єлизавети (кінець XIV – початок XV ст.), домініканському костьолі в Тчеві (XIV ст.) [61].

З півночі і півдня до вежі примикають дві ризниці. У плані приміщення прямокутні, перекриті циліндричними склепіннями, у південній частині – з розпалубками. В кожній ризниці влаштовано по одному круглому віконцю з ґратами. Вхід у південне приміщення – з бабинця, у північне – з нави церкви. Як відомо, звичайно ризниці влаштовувались безпосередньо біля вівтаря, появу ж їх у західній частині храму можна пояснити бажанням братчиків повністю контролювати церковні цінності з метою запобігання зловживання

ними духовенством. Таке рішення в українській архітектурі залишається унікальним, як пізніший приклад подібного розв'язання можна навести хіба що собор Св. Духа Каташинського монастиря (1728 р.) біля Новозибкова.

Відкритим залишається питання про авторство церкви. Враховуючи, що рогатинське братство мало багатосторонні зв'язки зі Львовом, вихідці з Рогатина були не тільки засновниками, але деякий час і керівниками львівської організації міщан, а також беручи до уваги значну стилістичну залежність храму Різдва від сучасної архітектури Львова, логічним видається шукати автора серед майстрів, зайнятих при будівництві Волоської церкви.

Павло Римлянин підписав контракт з братством у 1591 році на заготівлю каменю «ведлуг тое форми і візерунка ... ведлуг которого ... маєть стать церковь» [62]. Зведення стін велось з цегли. За бажанням братства вирішено було будувати храм з каменю, через що вже складені стіни у 1598 р. розібрали до фундаменту. У цьому ж році Павло склав із себе повноваження будівельника [63]. Існуюча наземна частина зводилася не ним.

За авторство Павла говорять відмічені аналогії з його будівлями і використання доричного ордеру (дві колони в інтер'єрі). Крім того, зодчий працював в околицях Рогатина: архівні матеріали підтверджують участь майстра у будівництві замку Якуба Потоцького у містечку Єзуполі. Перед смертю у 1618 р. архітектором укладено контракт на зведення заснованого Даниловичами костьолу в Журові [64]. Але у рогатинській церкві є форми, котрі Римлянин не використовував у своїх творах – це, перш за все, готичні мотиви – стрілчасті вікна і арки в інтер'єрі, восьмигранна форма стовпів. Усі ці елементи були прийнятими для наступника Павла на будівництві Успенської церкви – Амвросія Прихильного, котрий у списках цеху згадується з 1591 р. [65]. Стрілчасті арки використано ним у підбанному просторі храму Львівського братства, хоча арки, що розділяють нави, близькі до коробової форми. Крім того, аналогічно вирішено і склепіння: і в Рогатині, і у Львові тільки ребра середньої нави оформлені валиком, а місце їх схрещення – розеткою. Цього немає в бічних навах. Про те, що використання стрілчастих вікон було характерним для творчості Прихильного, свідчить костьол Св. Лазаря, збудований на гроші, залишені майстром відповідно до духовного заповіту, і, як вважає Лозинський, за власним проектом [66].

При зведенні Успенської церкви Амвросій Прихильний співробітничав з Адамом Покорою, який мурував склепіння притвору і сходи на хори [67], і з Якубом Медленою. В книзі видатків братства під 1628 р. записано, що «три визерунки середньої бані на папери рысовал Амброжий и Якуб,

майстрові мурарські, тим за працю на вино далем 4 орты, то ест злотых 2, грошей 4» [68]. Медлана відомий тим, що він працював для князя Заславського при зведенні фарного костюлу в Заславі [69]. Це споруда зального типу, має башту на головному фасаді, гладкі поверхні стін прорізані високими стрілочастими вікнами.

Але не можна применшувати також і роль традиції. На українських землях, що входили до складу Королівства Польського, безперервного ланцюга мурованого церковного будівництва у XIV–XVI ст. не існувало, можна назвати ледве кілька мурованих храмів, що з'явилися у цей період.

Через несприятливі політичні обставини традиція православного храмобудівництва тут виробитися не могла. Цього не можна сказати про Велике Князівство Литовське, де у першій половині XVI ст. сформувалась яскрава і самобутня школа православного зодчества, що об'єднувала в собі візантійські та готичні форми. Таким чином, коли після утворення Речі Посполитої та наступного визнання прав православних при зведенні церкви в Рогатині стало питання про вибір прийнятного об'ємно-просторового рішення, то за зразок взято храми князівства, зокрема – Волині, що межує з Галичиною.

ДЖЕРЕЛА

1. Zubrzycki J – S. Rohatyn – miasto królewskie // Sprawozdania komisji do badania historii sztuki. – Т. 9. – Kraków, 1915. – S. 391.
2. Січинський В. Конспект історії всесвітнього мистецтва. – Ч. 1. – Прага, 1928. – С. 265–266.
3. Січинський В. Історія українського мистецтва. – Т. 1. Архітектура. – Нью-Йорк, 1956 – С. 63.
4. Antonowysch D. Deutsche Einflüsse auf die Ukrainische Kunst. – Leipzig, 1942. – S. 20.
5. Логвин Г. Архітектура XI – першої половини XVI ст. // Історія українського мистецтва в шести томах, за ред. М. Бажана. – Т. 2. – Київ, 1967. – С. 28.
6. Там само, с. 27.
7. Логвин Г. Україна и Молдавия. Справочник-путеводитель. – Москва, 1982. – С. 448–449.
8. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР, под ред. Н. Жарикова. – Т. 2. – Киев, 1985. – С. 245–246.
9. Mańkowski T. Dawny Lwów. Jego sztuka i kultura artystyczna. – London, 1974. – S. 57.
10. Architektura gotycka w Polsce, pod red. T. Mroczko i M. Arszynskiego. – Т. 2. – Warszawa, 1995 – S. 201.
11. Op. cit., s. 504, il. 352.
12. Мельник В. Церква Святого Духа в Рогатині. – К., 1991. – С. 6.
13. Prohaska A. Materiały archiwalne – Lwów, 1890 – S. 22.
14. Op. cit., s. 27.
15. Село Підгороддя знаходиться на північ від Рогатина.
16. Село Бабинці (нині – у складі Рогатина) – колишнє східне передмістя, ймовірно, саме про нього йшла мова у привілеї 1415 р. – див. припис 13.
17. Prohaska A., op. cit., s. 27.
18. Czołowski A. Katastrofa Rohatyńska 1509 r. – Lwów, 1930. – S. 4–5.
19. Відділ рукописів Національного музею у Львові, далі – ВР НМЛ, рукопис РКЛ – 16, с. 342.
20. Lustracja województwa Ruskiego 1661–1665. – Część III. Ziemie Halicka i Chełmska, wyd. E. I K. Arłamowsky i W. Kaput. – Warszawa, 1976 – S. 119–120.
21. AGAD, ASK, od. LVI, R. 2, cz. 1. S. 13
22. Op. cit., s. 113v.
23. Op. cit., s. 248v.
24. Lustracja..., s. 119.
25. Diplomata statuaria a Patriarchis Orientalibus confraternitati stauropegianaе Leopoliensi a. 1586–1592 data. – Tomus II. – Leopoli, 1895. S. 60
26. Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. – Київ, 1966. – С. 33.
27. Памятники, изданные временной комиссией для разбора древних актов. – Т. 3. – Киев, 1852.
28. Ісаєвич Я. Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI–XVIII ст. – Київ, 1972. – С. 20.
29. ВР НМЛ, РКЛ-16, с. 342.
30. Там само.
31. Памятники градостроительства ... – Т. 2. – Киев, 1985. – С. 246.
32. Там само.
33. ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 4В, спр. 289. 1878 р., с. 31.
34. Там само.
35. Zubrzycki, op. cit., s. 390
36. Інформація парафіянина церкви Воробця Михайла Федоровича, котрий працював мулярем при відновленні склепін
37. Занкін А. Б., Юрченко С. Б. Звіт про польові дослідження церкви Різдва Богородиці у м. Рогатині Івано-Франківської обл. – Київ, 1998. (Архів інституту археології НАНУ).
38. Годованюк О. Дослідження маловідомого архітектурного комплексу // Мистецтво і сучасність. Збірник наукових праць за редакцією В. Афанасьєва. – Київ, 1980. – С. 193.
39. Дослідження архітектора-реставратора Євгена Осадчого.

40. АЮЗР.—Ч. 1.—Т.Х.—Київ, 1904.—С. 97
41. Про це докладніше: Jurczenko S. Niektóre osobliwości wewnętrznej przestrzeni wołyńskich cerkwi 16 w. // Kwartalnik architektury i urbanistyki.—Т. XLIII.—З. 4.—Warszawa, 1998.
42. Jankiawiczenie A. Wschodni obszar występowania gotyku i niektóre specyficzne cechy litewskiej architektury 15–16 w. // Kwartalnik architektury i urbanistyki — Т. XIX.—З. 3 —Warszawa, 1974 S. 233–242.
43. Янкявичене А. Взаимодействие архитектурных культур на территории Великого Княжества Литовского в 15–1-й половине 16 в. // Архитектура мира. Материалы конференции «Запад-Восток. взаимодействие традиций в архитектуре».—Вып. 2.—Москва, 1993 С. 14–18.
44. Кушнярэвіч А. М. Культавае дойлідства Беларусі XIII–XVI ст.—Мінск, 1993. С. 24–27.
45. Гісторыя беларускага мастацтва у шасці тамах. Ред. С. Марцэлей —Т. 1.—Мінск, 1987. С. 160–163.
46. ЦДІАУ у Києві, ф.221, оп. 1, спр. 654.
47. Логинов А. Памятник древнего православия в Люблине.—Варшава, 1883. С. 17
48. Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов.—Т. 1.—Київ, 1845. С. 6, 18, 19.
49. Колосок Б. Будівничі Луцького братства // Волинь — № 1.—Луцьк, 1991. С. 35. АЮЗР.—Ч. 1.—Т. 6.—Київ, 1883.—С. 747
50. АЮЗР.—Ч. 1.—Т. 6 —Київ, 1883.—С. 746.
51. Колосок Б. Цит. пр., с. 35.
52. Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов —Т. 1.—Київ, 1898 —С. 62.
53. АЮЗР.—Ч. 1.—Т. 6 —Київ, 1883. С. 746. Чантурия В., Минкявичюс Й., Васильев Ю, Алттоа К. Белоруссия, Литва, Латвия, Эстония. Справочник-путеводитель.—Москва, 1986.—Ил.144, с. 409 А.
54. Paszenda J. Kościół pojezuicki (farny) w Grodnie // Kultura artystyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce baroku, pod red. J. Kowalczyka.—Warszawa, 1995.—S. 191–192.
55. Łoziński J. Sztuka lwowska w 16 i 17 wieku. Architektura i rzeźba.—Lwów, 1901.—S. 96
56. Lileyko J. Przebudowa zamku w Grodnie na cele seimowe w latach 1673–1678 // Kultura artystyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce baroku, pod red. J. Kowalczyka.—Warszawa, 1995.—S. 129–130.
57. Gębarowicz M. Artyści-przedsiębiorcy epoki renesansu // Biuletyn historii sztuki.—№3 —Warszawa, 1969.—S. 268.
58. Łoziński J., op. cit., s. 44–45.
59. Pirawski T. Relatio status almae archidioecesis Leopoliensis —Leopoli, 1893.—S. 118–119.
60. Вуйчик В. Зодчий Пало Римлянин // Жовтень — № 8.—Київ, 1982.—С. 100.
61. Architektura gotycka ... Т. 2 —S. 77, 235
62. Нельговський Ю. З історії будівельної діяльності Львівського братства в кінці XVI ст. // Українське мистецтвознавство.—Вип. 6.—Київ, 1971.—С. 187.
63. Овсійчук В. Українське мистецтво другої половини XVI—першої половини XVII ст. Гуманістичні та визвольні ідеї —Київ, 1985 —С. 55.
64. Вуйчик В. Цит. пр., с. 101.
65. Kowalczuk M. Cech budownichy we Lwowie za czasów polskich (do r. 1772) —Lwów, 1927. S. 69.
66. Łoziński J., op. cit., s. 78.
67. АЮЗР.—Ч. 1.—Т. 11 —Київ, 1904.—С. 640–641.
68. Цит. пр., с. 646
69. Łoziński J. Op. cit., s. 82.

Автор статті аналізує історичні обставини і архітектурно-конструктивні особливості церкви Різдва Богородиці у місті Рогатині в контексті тогочасної архітектурної практики на території Великого князівства Литовського.

The author of the article analyses the historical circumstances and architectural features of the Church of Nativity in the Rogatyn city in the context of the contemporary architectural practice on the territory of the Grand Duchy of Lithuania.